

×ÉÍ Í ÈÈÈ ÅÊÍ Í Î Î ²×Í Î - ÈÐÈÇÈ: Î ÅÕÍ ÅÈÈÅ ÁÎ ÑÈ²ÄÆÁÍ Í Ñ
ÒÀ -- Í ÐÈÈÈÈÅÁÍ Å ÇÀÑÕÎÍ ÑÕÁÁÍ Í Ñ

Здійснено аналіз причин та чинників економічної кризи в Україні на макроекономічному рівні. Досліджено динаміку інфляційних процесів у період кризи, визначено причини зростання споживчих цін та запропоновано комплекс антиінфляційних заходів.

The causes and factors of economic crisis in Ukraine at the macroeconomic level are analyzed. The dynamics of inflation in the period of crisis are investigated. The causes of consumer prices increasing are defined. Also a set of anti-inflationary measures are proposed.

Правильна консолідація антикризових стратегічних рішень на сучасному етапі розвитку економіки держави є вкрай важливою і залежить від багатьох факторів: чіткого аналізу проблемних макроекономічних показників, розуміння первинної причини виникнення негативних тенденцій, знання інструментів та їх особливостей впливу на негативну поточну ситуацію.

Комбінація арсеналу інструментів, що покликані мінімізувати, а також подолати негативний вплив світової та локальної української економічної кризи, широко обговорюється на даний момент серед науковців, економістів, політиків та простих громадян. Зокрема, заслуговують на увагу дослідження В. Геєця, Я. Жаліла, В. Литвицького, О. Пасхавера, В. Юрчишина та ін.

Девальвація гривні по відношенню до долара США за останній квартал 2008 та перший квартал 2009 досягла 60% [5], стрімке зростання цін на енергоносії із Росії, а також нестабільна політична ситуація, активізували стрімкі темпи інфляції в Україні. Наслідки інфляції є досить відчутними для українців, оскільки вона зменшує їх реальний дохід, підвищує споживчі ціни.

Спостерігаючи за трендом інфляції, варто відмітити, що в травні 2008 року її рівень становив 31,1% в порівнянні із відповідним місяцем попереднього року [5].

Аналізуючи інфляційні процеси в Україні та їх фактори варто підкреслити, що причини інфляційних процесів знаходяться переважно в середині держави. Одним із внутрішніх факторів інфляції є ріст номінальних доходів населення (рис 1). За січень-грудень 2008 року приріст номінальної заробітної плати становив 33,7%, тоді як приріст реальних доходів становив 6,3% (за аналогічний період 2007 року відповідно 29,7% і 12.5%). В той же час приріст витрат населення в 2008 році становив 37,3% (в 2007 – 33,9%) [5].

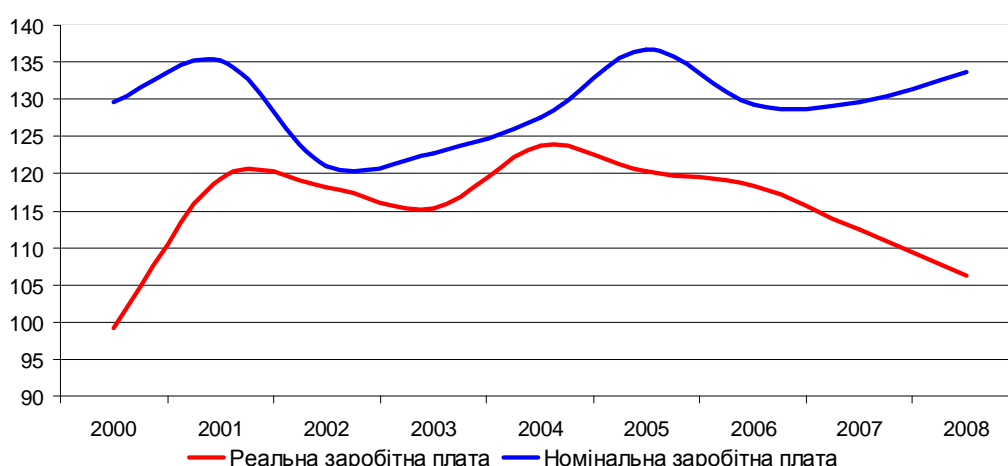

Рис. 1. Номінальна та реальна заробітна плата в Україні (2000-2008) (до попереднього року, %) [5]

Зважаючи на структуру споживчого кошику України, а саме значну частку в ньому продуктів харчування (58,6%) [6], можна зробити висновок, що значна частина доходів витрачається на харчування, тому із приростом зарплат населення, збільшуються їх витрати на засоби харчування, що, в свою чергу, тягне за собою подорожчання продовольчих товарів.

Варто звернути увагу на вплив кредитів на рівень цін та їх зміни. Банки, надаючи кредити, наповнюють ринок великою кількістю грошей, тим самим збільшуючи грошову масу, хоча при цьому немає відповідного покриття для виданих коштів. Обсяги наданих кредитів в середньому зростали на 14% щоквартально, а в четвертому кварталі 2008 року виростили на 29% по відношенню до показника третього кварталу цього ж року [7].

Наступним чинником інфляції в Україні є прив'язка української гривні до долара США. Роками ця прив'язка до грошової одиниці США мала позитивний вплив на країну. За останні два роки спостерігається великий приплив капіталу. При фіксованому курсі валюти такий приплив капіталу веде до надлишку грошової маси в обороті: грошовий агрегат М2 (рис. 2). В 2008 році цей показник збільшився більше ніж на 100 млрд. грн. від показника 2007 року і склав 287,399 млрд. грн. У січні-лютому цього року спостерігається зменшення всіх грошових агрегатів. Показник М2 у лютому 2009 зменшився на 17 млрд. грн. порівняно із січнем (274,679 млрд. грн).

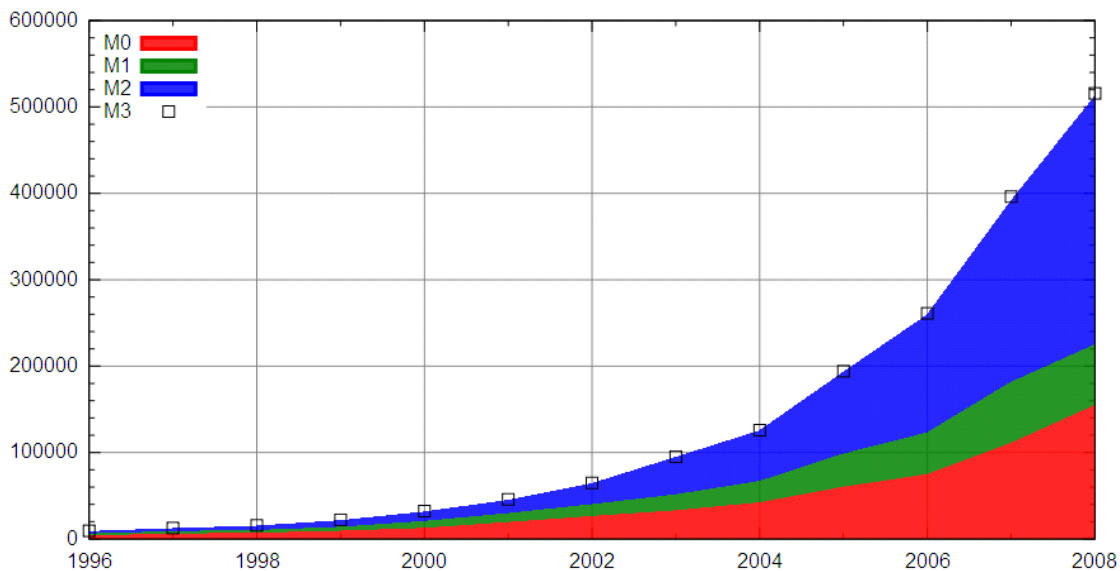

Рис. 2. Грошові агрегати на кінець року 1996-2008, млн. грн. [7]

На політичній арені боротьба з інфляцією ускладнюється двома факторами. Перший – висока конкуренція в політиці. Політичні партії наполегливо намагаються реалізації популістичних проєктів, спрямованих на підвищення свого рейтингу. Одним із таких проєктів є виплата компенсації вкладникам Ощадбанку СРСР. Другий – непродуктивна робота законодавчої гілки влади. На даний момент Верховна Рада та її склад не дає змогу жодній із партій провести антиінфляційні та антикризові закони, тим самим зв'язуючи дії виконавчої влади.

Проаналізувавши чинники інфляційних процесів в Україні на сьогоднішній день можна стверджувати, що проведена поточна робота виконавчих органів держави на період активності інфляції є незадовільною та неефективною. Жорсткий контроль обмінного курсу, що проводився Національним банком України, показував незначну свою дієвість в боротьбі із девальвацією гривні у 2008 році. Одним із факторів нівелювання намірів НБУ є витрати державних установ, що в 2008 році витратили на закупівлі на 22% (224 435,2 млн.грн) більше, ніж у 2007 році (183 259,4 млн.грн.) [5], збільшуючи таким чином державні витрати, а також грошову масу на ринку. Збільшення державних видатків не слід проводити паралельно із антиінфляційною політикою, оскільки наслідки збільшення кількості грошей конфронтують із бажаним результатом антиінфляційних дій НБУ, котрий шляхом контролю курсу гривні намагається втримати знецінення національної валюти.

Низька результативність впливу уряду України на державні підприємства-монополісти щодо втримання цін на їх продукцію та послуги, також послабило проведені антиінфляційні заходи урядом. Особливо це стосується цін на енергоносії, транспорт, ліки та інше. Саме в цих галузях спостерігається значне зростання цін і їх частка у сукупному зростанні індексу споживчих цін є найбільшою.

Одним із важелів впливу на темпи інфляції є державний бюджет країни. Для ефективної боротьби із зростанням цін у 2009 році, потрібно б було також скоригувати Державний бюджет України, а саме правильно розрахувати та спланувати видаткову сторону бюджету із урахуванням реальних прогнозованих темпів інфляції. При прийнятті бюджету на 2009 рік за базовий прогнозований показник інфляції на 2009 рік було взято рівень інфляції в розмірі 9,5%. Згідно даних Комітету статистики України, вже за перші чотири місяці 2009 року рівень інфляції досяг позначки 6,7%. Така тенденція говорить про те, що прогнозований урядом України показник інфляції на 2009 рік буде досягнутий вже можливо в першому півріччі цього року. Хибність розрахунку прогнозованої інфляції призведе до того, що бюджет України, як фінансовий інструмент, буде не в силі виконати свої фінансові завдання, одні з яких – це послаблення інфляційних факторів та загальна стабілізація економіки країни.

Найголовнішим чинником низької ефективності антиінфляційних заходів є політична нестабільність в країні. Політичні баталії всередині та між різними гілками влади ведуть до активації в учасників ринку інстинкту самозбереження, пошуку шляхів мінімізації ризиків та негативних інфляційних очікувань. Згідно даних опитування компанією GfK Ukraine, 2/3 опитаних турбують більше інфляційні тенденції, ніж безробіття, заробітна плата, нестача коштів та обмінний курс [8]. Так, спостерігаючи за стрімкою девальвацією гривні, суб'єкти економіки стрімко переводили свої заощадження та активи в іноземну, більш стабільну валюту, тим самим збільшуючи попит на іноземну валюту і зменшуючи на національну. Таким чином, продовжуючи дестабілізацію на політичному рівні, політики руйнують зачатки стабілізації на економічному рівні.

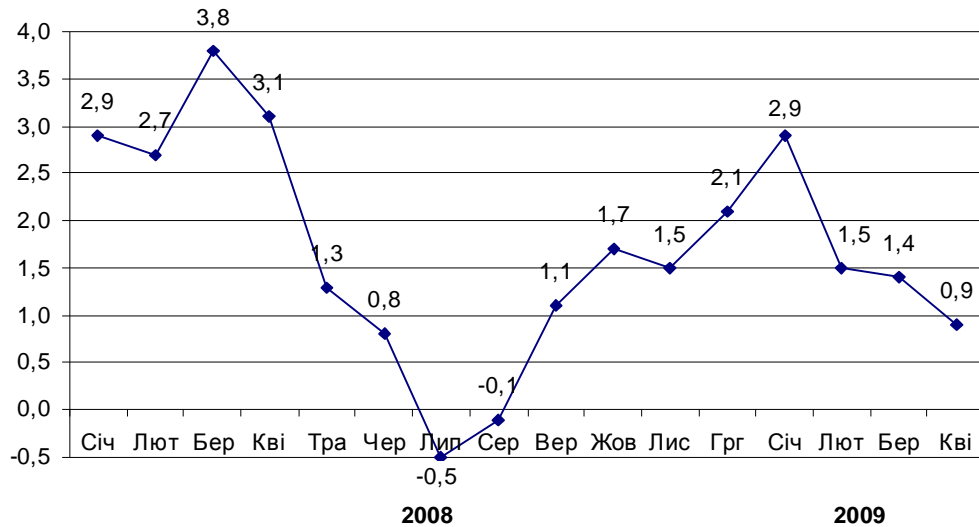

Рис. 3. Динаміка індексу споживчих цін за 2008-2009 рр., % до попереднього місяця [5]

Аналізуючи темпи інфляції за перші 4 місяці 2009 року (6,7%) та 2008 року (12,5%) (див. рис. 3), можна сказати, що у 2009 році здобуті чималі успіхи у боротьбі із інфляцією. Гальмування інфляції в 2009 році було досягнуто, головним чином, за рахунок монетарних чинників: певна стабілізація гривні, зниження росту монетарної бази, скорочення грошової маси, зниження інфляційних очікувань тощо. Відсутнім елементом у переліку задіяних інструментів гасіння інфляції є політичний фактор. При його присутності комбінація важелів впливу на інфляційний ріст була би повноцінною і забезпечила б максимальний ефект у боротьбі із знеціненням національної валюти.

Світова практика знає цілий арсенал важелів боротьби з інфляцією. Справа полягає лише в тому, щоб уміло його використати. Цей арсенал з певною умовністю можна поділити на дві частини. Відома антиінфляційна стратегія, що об'єднує цілі і методи тривалого характеру. Існує антиінфляційна тактика, від якої можна чекати результатів у межах порівняно невеликого відрізка часу.

Гасіння інфляційних очікувань. Одним із найважливіших завдань антиінфляційної стратегії є гасіння інфляційних очікувань, насамперед адаптивних цінових. Для подолання психології суб'єктів економічної системи, позбавлення їх страху перед знеціненням заощаджень, відвернення нагнітання поточного попиту, який зумовлений безперервним подорожчанням товарів і послуг, необхідно зупинити інфляцію. Однак проблему очікувань бажано розв'язувати якнайшвидше – ще до того, як інфляція поставлена під контроль. Світовий досвід говорить, що інфляційні очікування якнайшвидше долалися там, де виконувалися принаймні дві умови.

Інфляційні очікування якнайшвидше долаються там, де уряд непохитно дотримується курсу на поступове викорінення некерованої інфляції і користується довірою більшості населення. Заслужити цю довіру, щоправда, можна лише тоді, коли уряд ставить перед собою цілком визначені, практично здійснимі і такі, що можна легко перевірити, антиінфляційні завдання, заздалегідь інформує про це населення і неухильно домагається розв'язання цих завдань.

Ефективна монетарна політика. Другим невід'ємним компонентом антиінфляційної стратегії є тривала грошова політика. Її відмінна особливість – введення жорстких лімітів на щорічні прирости грошової маси. Цей показник визначається довгостроковим темпом зростання реального виробництва і таким рівнем інфляції, який уряд вважає прийнятним і зобов'язується контролювати.

Для того щоб грошова політика була справді антиінфляційною, вказаного ліміту треба дотримуватися протягом тривалого часу і, найважливіше, незалежно від стану бюджету, інтенсивності інвестиційного процесу, рівня безробіття тощо. Межу грошової експансії треба перетворити у стелю, що обмежує будь-яку діяльність держави, пов'язану зі змінами грошової маси. При цьому треба пам'ятати, що немає більш підступного шляху розладнання економіки будь-якої країни, як запуск зайвих грошей у сферу обігу.

Скорочення бюджетного дефіциту. Важливим заходом антиінфляційної політики є скорочення бюджетного дефіциту з перспективою його повної ліквідації. До його здійснення можна йти двома шляхами – через збільшення доходів і зменшення видатків держави. Перевагу все-таки слід надати другому шляху. Річ у тім, що посилення податкового пресу в кращому випадку може принести лише миттєвий антидефіцитний результат. У тривалому плані така політика звичайно веде до підриву стимулів до праці та інвестування, уповільнення економічного розвитку і, як наслідок, скорочення надходжень до державного бюджету. Важливо відзначити, що вдосконалення податкової системи можна з успіхом перетворити в елемент антиінфляційної стратегії. Зниження ставок податку на прибуток дає додатковий імпульс інвестиційному процесу, а від нього у віддаленій перспективі слід чекати збільшення виробництва і зайнятості, отже, маси доходів, що підлягають оподаткуванню.

Раціоналізація зовнішньоекономічної політики. Ефективна антиінфляційна стратегія має бути побудована так, щоб звести до мінімуму вплив на національну економіку зовнішніх інфляційних імпульсів, особливо тих, що пов'язані з переміщеннями через кордони спекулятивних капіталів. Оскільки рух капіталів отримує концентроване вираження в сальдо платіжного балансу, необхідно зняти його інфляційний ефект.

Припустимо, що сальдо платіжного балансу позитивне, тобто в даній країні має місце чистий приплив капіталів з-за кордону. Останнє, далі, поділяється на два основні потоки. Деякі капітали проникають у банківську систему, частково переводяться в національну валюту і, перетворюючись, припустимо, у короткострокові кредити, набувають ліквідної форми, поповнюють запас грошей в економіці. Інший потік капіталів приймає уряд, який бере позики за кордоном, даючи свої боргові зобов'язання. І в тому, і в іншому випадку інфляційні ефекти очевидні. І їх можна зняти, коли на виручку прийде національний центральний банк. У зазначених ситуаціях йому доведеться суттєво розширити обсяг продажу державних цінних паперів для того, щоб зменшити збільшену грошову масу, переправити певну її частину в централізовані резерви.

В умовах товарного дефіциту і зменшення обсягів виробництва курс національної валюти кон'юнктурно знижується через підвищений попит на імпорт. Держава своїми часто необґрунтованими діями може сприяти "роздуванню" попиту на імпорт і на іноземну валюту.

Тактичні антиінфляційні заходи. При виникненні нестерпної інфляційної ситуації, коли одними тривалими механізмами не обійтися, необхідно мобілізувати тактичний механізм, швидкодіючий потенціал антиінфляційного регулювання.

Основною метою антиінфляційної тактики, що передбачає короткочасне регулювання поточного попиту, є підвищення норми заощаджень і зменшення рівня їх ліквідності. Якщо уряд має намір впливати на поведінку власників грошових доходів, спонукаючи їх до збільшення заощаджень за

рахунок поточного попиту, то йому доведеться потурбуватися про істотне підвищення процента за вкладками. Треба домагатися, щоб він в жодному разі не був меншим суми поточного темпу зростання цін і рівня адаптивних очікувань. Очевидно, що і в цьому плані можливості аж ніяк не безмежні. Швидке підвищення процента за вкладками може призвести до подорожчання кредиту, а отже, матиме згубні наслідки для інвестицій і виробництва.

Важливо пам'ятати, що людина може поміщати свої заощадження не тільки в банки. Її можна і треба заохочувати також достатньо високим процентом за державними облігаціями, поширенням акціонерних форм власності, приватизацією і перспективами вкладень грошей у нерухоме майно.

Антиінфляційний ефект таких засобів значно підвищується, коли уряд не обмежується одним збільшенням норми заощаджень. Адже вони бувають різними. Є, наприклад, депозити на вимогу, які мають дуже високу ліквідність, здатні у будь-який момент перетворитися в готівку, стати додатковим поточним попитом, що посилює інфляційну нерівновагу. Тому в інфляційній економіці потрібні заходи, спрямовані на зниження рівня ліквідності заощаджень. Практикуються, зокрема, встановлення підвищених процентів за строковими вкладками і безліч інших заходів, розрахованих на те, щоб якнайдовше утримати депозити у банківській системі. Іноді навіть вводиться тимчасове заморожування вкладів до вимоги.

В умовах гіперінфляції настає час сильних урядів, перейнятих рішучістю перемоги над інфляційними процесами, незважаючи ні на що. Маються на увазі жорсткі обмеження у сфері грошового обігу, прискорення приватизації, демонополізація, неухильне скорочення державних видатків тощо.

Розглянувши основні причини інфляції в Україні починаючи з початку 2008 року та враховуючи основні інструменти антиінфляційної політики, на наш погляд, потрібно виділити основну комбінацію заходів, адаптованих до ситуації в Україні.

Іманентними є такі характеристики української інфляції. Передовсім вона є агроінфляцією. Тому що її генератором виступає недостатньо висока продуктивність не реформованого сільськогосподарського сектора. По-друге, українська інфляція є енергоінфляцією. Тому що після кількох різких підвищень цін на енергоносії з розривом у часі на арену вийшла інфляція другого кола. Це прискорило зростання витрат в енергоміській економіці і зробило домінуючою інфляцію пропозиції. По-третє, вона є психоінфляцією. В Україні кілька років вирувала гіперінфляція. І оскільки її пам'ятають, то психологічний чинник підживлюється з новою силою. Цей фактор буде відходити на другий план, якщо очікування візьме під контроль влада. Потрібен хоча б незначний прогрес у гальмуванні цінового росту. По-четверте, не варто зациклюватися на обмеженні споживчого попиту. Стимування інфляції зазнає поразки навіть при двократному гальмуванні динаміки соціальних видатків. Грошовий ресурс населення достатній для того, щоб зробити атаку на ціни через перетворення заощаджень в поточні витрати.

Щоб призупинити інфляцію в сьогоднішніх умовах потрібно задіяти національну програму енергозаощадження, а також провести модернізацію, за частковою участю держави, головних експортуючих галузей економіки (металургійну та хімічну). Це дасть їм змогу зменшити собівартість продукції і збільшити прибуток в умовах зміцнення гривні. Важливо уникнути будь-якого збільшення видатків бюджету при його перегляді. Без цього неможливо буде утримати ціни на непродовольчі товари. Треба вивчити доцільність створення моніторингового центру для спостереження за ситуацією.

НБУ і Міністерство фінансів мають діяти злагоджено з управлінням попитом. Інші економічні структури Кабінету міністрів мають сконцентруватися на власній програмі зниження інфляції витрат. Спекулятивні трансакції комерційних банків, мають бути жорстко контрольованими НБУ, оскільки такого роду дії підсилюють тренд інфляції. Комерційні банки повинні бути рефінансованими для подальшого фінансування національних виробників, при цьому потрібно забезпечити жорсткий контроль за цільовим використанням коштів зі сторони Нацбанку. У системі бюджетно-податкового регулювання варто провести оптимізацію податків, щоб підсилити підтримку вітчизняного виробництва. Необхідним антиінфляційним заходом є контроль цін товарів та послуг українських монополістів, введення чітких та дієвих методів їх покарання. Варто також налагодити ефективний механізм митно-тарифного регулювання щодо тих товарних позицій, на які різко зростає ціна, а також не допустити зростання соціальних виплат на період кризи. Паралельно обмежити та скоротити витрати з бюджету на утримання державного управлінського апарату.

Імплементация правильної комбінації антикризових дій дасть помітний прогрес в подоланні інфляційних процесів і дозволить переламати психологічний бар'єр споживачів, заохочуючи їх до заощаджень замість витрат, та надати їм впевненості у ефективності державної антиінфляційної політики.

Література

1. Адамик Б. Монетарна політика Національного банку та її вплив на рівень інфляції в Україні / Богдан Адамик // *Світ Фінансів*. – 2008. – травень (№ 2). – С. 27–33.
2. Гайдуцький П. Інфляція: зовнішні і внутрішні виклики / П. Гайдуцький // *Урядовий кур'єр*. – 2007. – 27 грудня (№ 244). – С. 8.
3. Данилишин Б. Інфляційні процеси уповільнилися / Б. Данилишин // *Урядовий кур'єр*. – 2008. – 19 листопада (№ 217). – С. 7.
4. Світова іпотечна криза / В. А. Поляченко, К. В. Паливода, П. І. Гайдуцький. – К., 2008. – 428 с.: іл. – *Бібліогр.*: С. 402–418.
5. Статистичні Інтернет-публікації на інтернет-сторінці Державного комітету статистики (www.ukrstat.gov.ua).
6. Пищуліна О., Щодо зміни методології розрахунку прожиткового мінімуму як базового соціального стандарту / О. Пищуліна // *Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ економічної та соціальної стратегії* (<http://www.niss.gov.ua/Monitor/March08/06.htm>).
7. Статистичні Інтернет-публікації на інтернет-сторінці Національного банку України (www.bank.gov.ua).
8. Інтернет-публікації на інтернет-сторінці Інституту стратегічних оцінок (<http://www.kuchma.org.ua/institute/monitoring/49db43937621f/#2>)